

Бојана Милосављевић (Београд)

Улога и значај саговорника у оговарању

Кључне речи:
 оговарање, принцип
 учљивости, значај и улога
 саговорника, анализа
 конверзације, прајмајлика.

У чланку се са аспекта анализе конверзације и са аспекта прагматике указује на улогу и значај саговорника у оговарању, имајући у виду начин његовог укључивања у разговор, развијање предмета разговора и завршавање разговора, као и то с којом намером се саговорник укључује у разговор и какав се комуникативни ефекат постиже појединим његовим учешћем.

1. Оговарање, као лоше говорење о одсутној особи, иако се лако препознаје у комуникацији, тешко се сабија у одређене конверзационе структуре, оквире, па је самим тим отежано и његово лингвистичко испитивање. Разлог томе је и то што се оговарање у комуникацији врло често јавља као имплицитна говорна активност – уграђена у другу активност, па се илокутивна снага таквих говорних активности као оговарање може одредити тек на основу ширег говорног сегмента и на основу контекста. Али, оговарање, као и друге етичке и естетичке категорије, нпр. хумор, није само садржај који се може јавити у безобличју, већ садржај који има своју форму утемељену у језику, дискур-

ној структури и одређеном стилу. Да није тако, одређене садржаје комуникације не бисмо ни могли препознати и одредити као оговарање.

2. У нашој средини оговарање као феномен свакодневног живота није изучавано у оквиру друштвених и хуманистичких наука, па ни у лингвистици. Постоје истраживања мањег обима о гласинама, феномену блиском оговарању, и то у домену етике јавне речи и медија уопште (Рогановић 2004). За разлику од нас, у англосаксонском и славистичком свету, гласине и оговарање, као феномени друштвеног понашања, изучавани су са више аспеката: психологије (Дубин

1992; Fine 1978; Foster 2004), социологије (Bergmann 1993), антропологије, етнографије, комуникације и дискурса (Eggins and Slade 1997; Yerkovich 1977; Крејдлин и Самохин 2003; Осетрова 2003; Suls 1977; Fine 1985; Coates 1989) и др.

Без обзира на аспект посматрања, сви истраживачи се слажу са тим да оговарање представља један облик друштвеног понашања у којем се морално или на неки други начин карактерише одсутна особа. По њима, минималан услов за реализовање оговарања је да особа о којој се говори (тзв. циљана особа) буде одсутна (Foster 2004: 82). Истраживања показују да оговарање има и своје друштвене функције, које се, без обзира на угао посматрања овог феномена, могу свести на четири главне: пружање информација, забављање/разнода, успостављање пријатељства/интимности и друштвени утицај у виду прагматичке социјализације личности (Foster 2004: 84).

Двоумљења међу истраживачима има око тога да ли се под оговарањем подразумева само лоше говорење о некоме или може да се подразумева и позитивно говорење, нпр. када се путем ширења вести, гласина говори о нечијем успеху, лепом изгледу и сл. Али, ипак преовлађује мишљење да је оговарање негативно квалификовање одсутне особе: „Nevertheless, for fruitful research purposes, limiting the definition of gossip to mere news dissemination is unsatisfactory for two reasons. First, popular understanding of gossip clearly includes a negative evaluative component that, in part, forms the basis for the social sanctions against its practice. Second, most exchanges of personal news carry with them some evaluative meaning implicit in the shared tacit knowledge“ (Foster 2004: 82).

И за говорнике српског језика, како показују Речник САНУ и Речник МС,

оговарање представља ружно, лоше говорење о некоме ко је одсутан (обично полуистина или неистина), с намером да се прикаже у ружном светлу. Синоними за оговарање у српском језику били би *кудији*, *џањкаји*, *ојадаји*, *јоворији* *на која*, *дрндаји*, *жујаји*, *језичарији*, *кевијаји*, *јоворкаји*, донекле и *клеветијаји*, али и *џрач*, *јласине*, *рекла-казала*, *клеветија*, *злојовор*, *јразна јрича* итд.

По свему што је речено, оговарањем се може сматрати тип конверзације у којем учесници у разговору износе лоше особине особе која је одсутна, коментаришу њено понашање и при том јасно испољавају свој негативни став према свему што је у вези са њом.

3. У литератури из анализе конверзације о оговарању се говори као о говорном жанру свакодневне комуникације, који има и своју специфичну структуру: „The fact that we can designate something as gossip in our everyday experience, and that we can recognize certain sorts of conversation as gossip, suggests that it does have a distinctive and characteristic linguistic structure and, that like narratives and other storytelling texts, it is a genre in its own right“ (Eggins and Slade 1997: 274). Како ови истраживачи наводе, структура оговарања препознаје се по обавезним и необавезним елементима. У обавезне дискурсне елементе оговарања спадају:

- 1) фокусирање на одсутну особу,
- 2) девијантно понашање одсутне особе у најопштијем смислу и
- 3) пејоративна евалуација таквог понашања.

У необавезне дискурсне елементе оговарања спадају:

- 1) продубљивање, проширивање пејоративне евалуације о особи у фокусу и поткрепљивање

таквог мишљења о њој и другим догађајима, детаљима, питањима, 2) закључак, сумирање, завршавање (Eggins and Slade 1997: 284–305).

Посматрано на плану језичке реализације, сваки од ових дискурских елемената оговарања има специфичне прагматичке и језичке особености. Под њима се подразумевају пре свега граматичка, синтаксичка, семантичка обележја и њихова функција у организовању дискурса. Дакле, сва језичка средства су у функцији организовања специфичног дискурса, тако да се на основу дискурсне и језичке анализе може описати граматика причања трача, односно оговарања.

Како показују истраживања, у важне одлике оговарања спада и његова изразита интерактивност. Наиме, да би се оговарање успешно остварило у комуникацији, неопходно је да онај ко оговара има одговарајућег саговорника – саговорника који сарађује са њим, који га подржава, који му повлађује, активно учествује у комуникацији, износећи своје лоше искуство са особом која је предмет оговарања. Тако, поред говорника, и саговорник доприноси грађењу дискурса оговарања: „Gossip is a highly interactive genre: participants frequently co-construct the gossip, recipients provide continual feedback to indicate interest (and complicitness with the gossip) or ask questions to elicit more details“ (Eggins and Slade 1997: 276). Дакле, од саговорника зависи какву ће дискурсну структуру имати започето оговарање.

4. Циљ овога рада је да са аспекта анализе конверзације, али и са аспекта прагматике, укаже на улогу и значај саговорника у оговарању, имајући у виду начин његовог укључивања у разговор, развијање предмета разговора, заврша-

вање разговора, као и то с којом намером се саговорник укључује у разговор и какав се комуникативни ефекат постиже појединим његовим учешћем.

Што се тиче методологије истраживања оговарања као језичког феномена, напоменућемо да је за његово истраживање потребан глобални приступ, јер се оговарање може анализирати, и што је важније – разумети, тек онда ако се узме у обзир укупан социо-психо-културни и језички контекст. У дефинисању оговарања као комуникативног понашања од важности су и психолошка, социолошка, антрополошка истраживања и друга истраживања из домена друштвених и хуманистичких наука, а за језичку анализу она истраживања која су релевантна за анализу комуникације уопште. То су, дакле, анализа конверзације, социолингвистичка истраживања, прагматика са теоријом говорних чинова, семантика, као и функционална граматика, пре свега синтакса.

Корпус за ово истраживање чине разноврсне ситуације говореног језика које смо сами забележили.

5. Како смо већ истакли, у оговарању велику улогу има саговорник, јер од њега зависи степен успешности, остварености оговарања. Што је саговорник активнији у комуникацији и заинтересованији за предмет оговарања, то је дискурс оговарања успешнији, остваренији и обрнуто, што је саговорник пасивнији у комуникацији и мање заинтересован за предмет оговарања, то је дискурс оговарања мање успешан, мање остварен: „Participants are either active or passive gossipers depending upon their interest in and attitude toward the gossiping and upon their gossip reputation – how they are known to deal with what they hear“ (Yerkovich 1977:

194). С друге стране, треба напоменути и то да на степен активности саговорника утичу многи спољашњи фактори, нпр. да ли познаје особу која је предмет оговарања или не, ако је познаје, колико добро је познаје и да ли је имао добра или лоша искуства са њом, затим, да ли је особа која је започела оговарање статусно једнака саговорнику или не и да ли су блиски итд. На пример, приметили смо да саговорник када је статусно нижи од говорника или када се не осећа довољно блиским са говорником, пасивније учествује у оговарању; учествује тек толико да задовољи критеријум учтивости: саглашава се са говорником, не противречи му, али не даје никакве коментаре о особи у фокусу.

На активност саговорника утичу и место и време одвијања комуникације, јер, ако саговорник жури или му из неког разлога не одговара место где је започета таква комуникација (због других присутних и сл.), он се неће дубље упуштати у оговарање. На активност саговорника утичу и његови лични интереси, циљеви: да ли ће му учествовање у оговарању на неки начин користити или нанети штету. Корист и штета се овде широко схватају. Под њима подразумевамо нпр. задобијање или губљење говорниковог поверења, зближавање са њим, односно удаљавање од њега, жеља да се напакошти одсутној особи, да се сам саговорник забави оговарањем, да се сазна нешто о говорнику или о особи у фокусу и сл. Дакле, много чинилаца утиче на то на који ће се начин оговарање манифестовати. А од свих манифестација оговарања у говору, постоји она која је типична и друге које су више-мање типичне. На основу нашег виђења, прототип успешног оговарања обухвата следеће ситуативне елементе:

- а) учесници у оговарању су блиске особе (особе које се познају, истог су статуса, између којих влада фамилијарни однос, поверење и сл.),
- б) саговорник познаје особу која се оговара,
- в) и саговорник је имао лоше искуство са њом,
- г) учесници у оговарању нису ни временом ни местом ограничени да оговарају,
- д) учесници у оговарању сматрају да они сами неће имати никакве штете ако учествују у оговарању,
- ђ) и, што је са аспекта прагматике најважније, говорник и саговорник желе да оговарају, имају потребу да лоше говоре о одсутној особи.

Уколико је неки од ових ситуативних елемената успешног оговарања нарушен, оговарање се може остварити, али је мање успешно или се може догодити да до оговарања уопште не дође, или да се оговарање сведе само на говорников неуспели покушај да наведе саговорника да учествује у оговарању. Мање успешна оговарања могу се препознати и на формалном плану: углавном су краћа, остварују се у врло малом броју реплика, монолошког су карактера, а саговорников допринос у комуникацији своди се на тзв. минималне одговоре којима показује да прати говорниково излагање или да покаже да се са њим слаже. Из пристојности саговорник може учествовати у оговарању, али у тој мери да својим учешћем покаже само једно – да повлађује говорнику и да не жели да му противречи.

Дакле, у прототипским оговарањима учесници у комуникацији сарађују, граде заједно дискурс оговарања тако што га организују прогресивно, поткрепљују

својим примерима исти став и мишљење о одсутној особи, исказују своје слагање, истичу иста размишљања, осећања, показују да држе до истих друштвених вредности, начела и сл.

Међу наведеним обележјима успешно оствареног оговарања, као основни показатељ кооперативности рекли бисмо да је прогресивно развијање теме разговора¹ и исказивање сагласности. Да нема тога, до оговарања заправо не би ни дошло у комуникацији или би се оно свело само на говорников покушај да оговара. А то заправо значи: да нема саговорника који сарађује, не би било ни оговарања.

У даљем нашем раду, на изабраном корпусу, показаћемо на који начин се у оговарању тема разговора прогресивно развија, затим на који начин саговорник испољава своју заинтересованост за предмет разговора, како својим примерима илуструје говорникова размишљања, ставове, како се саглашава са њим и како исказује емпатију. Кренимо редом.

6. *Прогресивно развијање теме разговора.* Да бисмо показали на који начин учесници у комуникацији прогресивно граде дискурс, анализираћемо један говорни сегмент који, између осталог, садржи и оговарања. У разговору који смо за ову прилику изабрали учествују три познанице, од којих се две боље познају, па су стога и активније у комуникацији од треће учеснице. С обзиром на то да се оговарање у комуникацији обично јавља у склопу друге говорне активности, морамо га посматрати у оквиру ширег говорног сегмента.

1) Према неким феминистичким истраживањима, прогресивно развијање теме у конверзацији обележје је комуникације међу женама. У комуникацији међу мушкарцима доминира изненадно, нагло мењање теме и надметање (Coates 1989: 99).

- t1 А: (А је учитељица и прича о дечјим цртежима и о насиљу у породици) Насиља у породици има колико год хоћете, али не јавно! Деца трпе, трпе и жене, што ме, рецимо, депримира на моменте. Чак и Београд, велика средина, ма
- t2 Б: И жена се третира
- t3 А: Као предмет! Да рађа, пере, чисти!
- t4 Б: Али тај стереотип постоји и код већине у младој генерацији. Та очекивања која им мајке усаде у том свом понашању и то је жалосно!
- t5 А: Задиремо сад мало у овога Јунга и овога
- t6 В: Фројда.
- t7 А: Фројда. Али добро, то ћемо другом приликом!
- t8 Б: Много значи када ти је свекрва образована! (смех). Страшно су тешке жене које су домаћице, које су
- t9 А: Ма имаш оне који су образовани, а који, мислим, мислим, гледа овако! Шта значи широко образован! Значи да ти полазиш од себе, да водиш рачуна о себи, и другима у позитивном смислу
- t10 Б: Али само самоосвешћени човек
- t11 А: Мени није уопште тешко, рецимо дођем, а мој Ненад пегла веш. Ја као мајка кажем: Дај ја ћу да попеглам. Он каже: Нека, седи ту, ја ћу. Добро. Ја сад да кажем: Моја снаја седи, а син мој пегла веш. Глупост. Кад и тај његов отац себи пеглао панталоне јер нико

- није знао да испегла као он. То је нормално. А сад имаш неке којима смета то што му дете пере, пегла, чисти, кува и тако даље. Ту онда долази до несугласица, јер забога, како њено дете
- t12 Б: Не, ту треба човек само да се издигне
- t13 А: Дистанцу.
- t14 Б: Мени одвратно било у Севојну. У том неком примитивном смислу, коментар, рецимо мужа, свекра. Говорим сад непристрасно. Мени је то одвратно звучало, и онда се плашим да ће тај кôд да проради и код сина. Јако је лош. Није сад да ме чуди, ништа ме не чуди.
- t15 В: То је тако у тој средини.
- t16 Б: Обавезује то. Ти обичаји. Мораш да присуствујеш томе, а опет
- t17 А: Ти не осећаш да припадаш томе.
- t18 Б: Не. Видиш жена је магаре, магаре. Он је радио у иностранству. А она је запуштена.
- t19 А: Јесте. Делује запуштено.
- t20 Б: Јако запуштено, и онда овај, има те хистеричне испаде.
- t21 А: Па, добро и климакс и тако даље, и она исто има година. Ја не знам колико она има година.
- t22 Б: Она је млађа од Савке. Јесте ви педесето?
- t23 А: Ја сам педесет друго.
- t24 Б: Она је педесет шесто. Не, не, она је, иначе, млађа од Савке.
- t25 А: А изгледа старије!
- t26 Б: Не, не, оронула скроз! Ја задњи пут кад сам је видела, оно на слави. Не на слави. Шта је оно било?! На слави.
- t27 А: Кад се пријатељ (неразумљиво)
- t28 Б: Он је врло чудан. Мени живе ујак и стрина и они нису, обичај је да имају фетиш према храни. Они фотографишу торте, фотографишу колаче и онда се такмиче после, и то им је једини садржај после, и ја то разумем с једне стране, и четрнаест месе, место да купе, четрнаест врста колача месе, што је, а притом њој пада шећер, то и тако неке морбидне. Она се онесвешћује од муке. То све жене у том комшилуку тако раде.
- t29 А: Да, али то није материјални моменат.
- t30 Б: Да, али она не стигне себе да среди. Значи, она је последња на месту. И коментар је, рецимо, неко је рекао, шала је била, неко је рекао мом свекру, рекао да му је жена лепа, а он је рекао: Ма имао сам ја и лепших, па ха, ха. И њему је то духовито. А ја сам затечена! Не можеш да реагујеш. Не можеш да кажеш: Ало, сељо!
- t31 А: А плашиш се?
- t32 Б: Не плашим се. Рекла бих ја, бацила бих ја језичину, али нема смисла
- t33 А: Нема смисла. Замрзнуће те.
- t34 Б: Јесте, незгодно кад тако човек упадне у нешто
- t35 А: Мени је горе било. Ја сам била под микроскопом.
- t36 Б: Ја то разумем. Влашки крај. Магија!
- t37 А: Ја перем веш, а она сад гледа с прозора како је мој веш модар, а њен бео. Или, рецимо, ја намештам кревет, а она улази у собу и све то баца с кревета и поново намешта. И онда је мој муж скочио, кад је видео њу да преправља кревет: Сад сам те видео да си ушла у собу и никад више. Ми ту спавамо и сад ћеш ти да ми намешташ кревет.
- t38 Б: А јесте морали ви све да радите?

t39 В: Јесте живели са свекрвом?

t40 А: Не, оно кад дођем на годишњи одмор.

t41 Б: Јесте јој некад одговорили, или сте ћутали све време?

t42 А: Углавном сам ћутала. Мени је то било глупо. Ја сам увек хтела да се издигнем изнад тога. Ја сам требала сваки дан да се тучем.

t43 Б: А како једете? Како се опустите за софром?

t44 А: Нисам се ни опуштала. И дан данас.

t45 Б: Спремала је?

t46 А: Да, спремала је она. Она је увек била оптерећна жена. Каже: Сутра ћу да спремам сарме (имитира је). И онда њен муж, мој свекар, оде купи месо, купи лука, самеље месо, очисти лук, исецка лук, све он, она само замијеша оно месо, продинста оно и савије и то испадне огроман посао. Она се уморила! Она мени и дан данас каже: Ти све стижеш, ја не могу ништа.

t47 Б: Ово је још једна неправилност, културолошка мислим. Што имају мање, мислим људи у тим мањим срединама, то се, мислим, нерационално расипа храном, огромне количине.

t48 А: То су пагански ти обичаји

t49 Б: Али имаш ти освећене породице

t50 А: Имаш ти оне, што им, овај, кефало ради! Што су природно интелигентни. Другачије се понаша, говори.

t51 Б: Па да, и моје мајке мајка. Жена је бистра у памети.

t52 А: И њу кад гледаш. Њен живот је био тежак. Била је од оних сиромашних, па ето, и није полудела, назовимо га тако. Али нећу сад о томе. Не, ја сам иначе

тип који не воли конфликте. И кад видим да је неко у оном крајњем заносу, да л' је хистерија или, ја једноставно ћутим. И кад прође њега тај моменат, ја онда кажем седи, ниси у праву. И онда наведем где је погрешно. Почев од свог мужа

t53 Б: Али то не можете са сваким

t54 А: Не, не могу. Али имаш ти људе који задиру у твоју интиму. Значи пита ме колегиница: Јао, како ти увек имаш фризуру, је л тебе муж дира уопште?!

t55 Б: То је мало заједљиво.

t56 А: Онда ти размишљаш: Што би ја теби?! Шта те брига! Једноставно немаш с њом комуникацију. Кад се ти оптерећујеш да л' сам ја обукла џемпер, да л' сам окренула добро страну или нисам. Нисам хтела такве разговоре да водим. Увек ћу водити нешто паметније. И увек сам се дружила са људима који зраче позитивну енергију. Интересантно, све моје пријатељице су пуне духа, животне, значи, имају ту велику животну енергију, једна ево десет година старија, иде на јахање, на плес,

t57 Б: А нису размажене?

t58 В: Она је рецимо грофица по мужу (следи лепа прича о њој, а разговор је потом прекинуо телефон).

Овај говорни сегмент није предметно компактан, јер се у оквиру њега може установити неколико тема, али јесте предметно кохерентан, јер све те теме проистичу из једне шире, глобалне теме 'образован, самосвестан човек'. Ова надтема се у говору конкретизује, испуњава и оживљује специфичним садржајима – углавном појединачним искуствима и

размишљањима о томе. Тако се могу разликовати следеће подтеме ове оквирне, глобалне теме:

жена у породици (t1–t7),

свекрва (t8–48),

о себи и другима са аспекта самосвесности (t49–t58).

Тема ‘жена у породици’ на посредан начин индукује тему ‘свекрва’. Наиме, размишљања једне од учесница у комуникацији (А) о томе какав је положај жене у породици задивио је њену саговорницу (Б), која поводом тога изриче следећи исказ: *Многи значи када ти је свекрва образована*. Да би се разумело значење овог исказа и разлог његовог појављивања у овом контексту, потребно је бити упућен и у егзогени оквир ове ситуације: говорник (А) је свекрва сестри говорника (Б). Тако, овај исказ делимично логично проистиче из самог говора, тј. претходне констатације (t4); али, његово појављивање у контексту ипак је више споља наметнуто. Међутим, говорник (Б) га не умеће без разлога, већ у складу са својим намерама – жели да оговара своју свекрву. Овакву намеру говорник (А) је препознао и прихватио наметнуту тему (t9, t11), препуштајући врло брзо свом саговорнику улогу говорника. Најављена тема ‘оговарање свекрве’ конкретизује се најпре илустрацијом из искуства говорника (Б) (оговарање свекрве (1), t14–t34), а потом и илустрацијом из искуства говорника (А) (оговарање свекрве (2), t35–t48). Након ових илустрација, следи сагледавање себе и других људи с аспекта самосвесности, као крајње уобличавање уопштено постављене теме с почетка разговора (t8–t11).

Прогресивно развијање теме ‘образован, самосвестан човек’ у овом разговору схематски се може представити на следећи начин:

ОБРАЗОВАН САМОСВЕСТАН ЧОВЕК

↓

(1) жена у породици

↓

(2) оговарање свекрве (1) (пример несамосвесне жене)

↓

(3) оговарање свекрве (2) (пример несамосвесне жене)

↓

(4) о себи и другима са аспекта самосвесности

На основу датог корпуса, можемо закључити да се општи принцип развијања теме одвија тако да се углавном полази од одређених општих ставова, премиса (t1–t4, t8, t49–t50), затим њиховог илустровања конкретним примерима (t11, t14, t28, t30, t35, t37, t46, t51–t52) до завршног уопштавања одређених ставова поводом разматране ситуације, извођења закључака или давања извесних оцена ситуације (t12–t13, t15–t17, t29, t31–t34, t47, t55–t56). Дакле, у овом говорном сегменту оговарања свекрва јављају се у функцији оних дискурсни елементи који служе за илустровање става да су ‘несамосвесне жене тешке као свекрве’. Али, и у овим оговарањима, као мањим дискурсним целинама у оквиру веће, тема се прогресивно развија, од општег ка конкретном.

У оговарању свекрве (1) као надтема издваја се тема ‘примитивизам у Севојну’. Ова надтема се у дискурсу разрађује другим мањим подтемама, нпр. говорничким страхом од тога да такав примитивни код може кад-тад да проради и код сина (t14), затим описивањем примитивног понашања свекрве и свекра (она је запустена, претерује у спремању хране, себе ставља на последње место, а он је непривржен жени) (t18–t30). Тема ‘примитивизам у Севојну’ уобличава се го-

ворниковим завршним разматрањем да се налази у безизлазној ситуацији јер није ред због њиховог примитивизма свађати се са њима (t₃₁–t₃₄):

оговарање свекрве (1)

Примитивизам у севојну
↓
страх од примитивног кода
↓
примитивно понашање свекрве и свекра
↓
примитивизму се не може стати на пут

Наравно, неће се у сваком дискурсу оговарања у потпуности спровести овакав принцип прогресивног развијања теме. То зависи од жанровске форме оговарања и од начина реализовања основних структурних елемената оговарања (фокусирања на трећу особу, укључивања на њено девијантно понашање и од начина пејоративног вредновања). Оно што је неоспорно јесте да се прогресивност развијања теме у већој или мањој мери уочава у већини оговарања. Изостаје само у оним оговарањима где се не очекује саговорникова реакција и његово учешће у комуникацији, нпр. у оним оговарањима у којима се говорник узгредно, случајно фокусира на одсутну особу, па се оговарање сведе на два-три монолошка исказа пејоративне евалуације одсутне особе.

Основни услов за прогресивно развијање теме у оговарању, а и у комуникацији уопште, јесте да саговорник буде заинтересован за такву тему. Говорник обично на основу саговорниковог учешћа у комуникацији, понашања, гестикулације, али и заједничког знања може препознати,

знати да ли је саговорнику занимљива таква тема разговора, да ли му одговара или га можда на неки начин вређа и сл. У складу са тим и тече комуникација. У комуникацији учесници производе исказе, исказе својих саговорника анализирају и на њих одговарају сопственим. Они се међусобно разумеју, прихватају своје улоге, донекле несвесно и аутоматски. Дакле, узајамно разумевање се по правилу показује на посредан начин, прихватањем разговора, прихватањем усмерења говора, односно предмета разговора.

161

7. *Заинтересованост за предмет разговора.* На основу дискурса оговарања представљеног овде, али и на основу других оговарања из нашег корпуса, можемо рећи да саговорник своју заинтересованост за предмет разговора испољава на различите начине.

Када говорник на почетку дискурса успоставља тему, један од саговорникових начина за исказивање заинтересованости за предмет разговора јесте исказивање изненађености да је нешто тако чуо, као и исказивање неверице у оно што чује од говорника. Таквом својом реакцијом саговорник заправо говорнику сигнализира да настави са причањем како би сазнао и чуо остатак приче. Саговорникове реакције тог типа препознају се у исказима као што су *Стварно?! Немој да причаш! Лажеш! Дај!* итд., који се у анализи конверзације називају „измамљивачима предмета разговора“ (Стевић 1997: 141):

А: Не знам задњи пут кад смо се видели да л' сам ти рекла да Маја и Пеђа раскинули и да

Б: *Лажеш!*

А: Она сад ишла у Америку и да

Исти комуникативни ефекат остварује се и упитним понављањем имена особе у фокусу, упитним понављањем оног дела исказа који је носиоца информације или постављањем питањима као што су *ко?! шта?! зашто? што? и сл.*:

(1)

А: Прошлог лета кад ми је мајка рекла да смо у породици добили принову, ја сам само питала: Је л' Васка и

Б: *Ко?! Васка?!*

(2)

А: Е, послао ми бата поруку и као, не знам, лепимо плочице и чекам госте. Тира и Цица треба да дођу.

Б: *Што?*

(3)

А: (...) Али они шта су направили од своје деце, то је стварно мука! То је пример шта човек треба да не уради и шта човек треба да

Б: *Па какви су они били?*

О заинтересованости саговорника за оговарање показују и питања која он поставља говорнику не би ли добио и друге информације у вези са предметом разговора које су за њега у том тренутку битне:

А: Ја перем веш, а она сад гледа с прозора како је мој веш модар а њен бео (...)

Б: *А јесте морали ви све да радите?*

В: *Јесте живели са свекром?*

А: Не, оно кад дођем на годишњи одмор.

Б: *Јесте јој некад одговорили, или сте ћућали све време?*

А: Углавном сам ћутала (...)

Б: *А како једите? Како се ојустите за софром?*

А: Нисам се ни опуштала. И дан данас.

Б: *Спремала је?*

А: Да, спремала је она.

Нека од питања које поставља саговорник говорнику могу деловати да су дивергентног карактера, јер се предметно усмеравају према периферним деловима главног предмета оговарања. Обично су то допунска питања о приватном животу одсутне особе. Оваквим питањима саговорник попуњава празнину у свом (не)знању о особи о којој говорник говори, сматрајући је важном за потпуно перципирање слике о њој и за разумевање говорниковог негативног става о тој особи:

А: А где славила рођендан ова?

Б: Па Мица јој славила рођендан детету.

А: Немој да причаш!

Б: Па да. Ма, то су неспособњакчићи! То су ти две незреле особе које хоће да праве децу. озбиљно! Мица све купила, донела. А они се свађају, њих двоје.

В: *Свађају?! А нису били њејови?*

Б: Па нису. Били су само родитељи.

В: *А он одакле је? Одагде?*

Б: (клима потврдно главом)

В: *А где живи?*

Б: Он? Где живи?

В: *Па они где живе? Код њеја?*

Б: Они живе у Београду.

А: *То је њејов сјан?*

Б: Аха!

А: *А је л' ради он нејде?*

Б: Па он држи са једним другом теретану.

А: Ма некад боље прођу ти неспособни него они способни.

Б: Како се они свађају, њих двоје!

Ја не бих могла, оно један дан да издржим. А камоли да онако живим! Како човек може да

издржи да се свађа нон-стоп,
уопште ми није јасно!

Саговорник питањем *А нису били ње-
лови?* с обзиром на то да је уследило после
реакције *Свађају?!*, жели да сазна у каквом
су односу његови и њени родитељи, тј. да
ли су и они можда у свађи, па је неспора-
зум међу њима двома узрокован несла-
гањем њихових родитеља или је свађа
заправо неразумевање и неслагање само
њих двоје. Питање *А он одакле је? Одавде?*
је чисто информативног карактера, док су
питања *А где живи?* и *Па они где живе? Код
њеџа?* изразито тенденциозна. На основу
говорникове реакције (*Он? Где живи?*),
види се да није у првом тренутку схватио
право значење саговорниковог питања,
због чега је саговорник морао да префор-
мулише своје питање у форму *Па они где
живе? Код њеџа?* Тек преформулацијом
питања јасно је коју информацију жели
да добије саговорник – да ли њих двоје
живе код његових или њених родитеља?
Саговорник се нашао у недоумици јер,
како је најпре сазнао, рођендан њиховом
детету славила је њена мајка у својој
кући, а с друге стране, према стереотип-
ном виђењу, млади обично по венчању
живе код његових родитеља. Питањима
То је њеџов сџан? и *А јел ради он неџе?*
саговорник жели да сазна материјалну
ситуираност особе која се оговара, сма-
трајући је важном из разлога што го-
ворник о њој говори као о неспособној
особи. Очигледно је да тек по добијању те
информације саговорник може да створи
потпунију слику о онима који су предмет
разговора и да да свој суд о томе. У овом
случају саговорникова процена ситуације
је *Ма некад доџе џрођу џи неџосодни
неџо они сџосодни*. Тек након саговорни-
кових потпитања у вези са оговараним

особама и потпунијим информисањем
о њима, говорник може да настави тамо
где га је саговорник својим допунским
питањима прекинуо, тј. да настави са сво-
јим оговарањем. Иако су саговорникова
питања деловала да се размимоилазе са
темом коју је говорник наметнуо, она
су била важна са тачке саговорниковог
гледања јер су у функцији опширнијег
сагледавања ситуације коју је говорник
представио истичући само један њен ас-
пект.

На саговорникова питања говорник
може одговорити конкретно, тако да саго-
ворниково питање и говорников одговор
представљају тзв. исказе у пару (питање
– одговор), као што показује наш горњи
пример, а може дати и опширнији одго-
вор, тј. више исказа којима проширује
предмет разговора:

А: Ви журите?

Б: Да, да. Зато што је баби лоше. *Па,
њој је иначе лоше сџално.*

А: Свекрви вашој? Где живи она, у
Београду?

Б: У Петровцу.

А: Ненад је у Петровцу?

Б: Не, не, Ненад је на послу. Па
вероватно ће он ићи у Петровац.

А: Вечерас?

Б: Па, да. *Она иначе драматизује.*
Па добро она је и старија жена.
Седамдесет и шест година.
Измучена је. Муж јој је био пет
година непокретан.

А: А имала је само једног сина?

Б: Не, не, има још овог другог. Овај
други је отишао у Москву, мој муж
је умро. *И онда све је добро било
док овај није отишао у Москву. Кад
је он отишао у Москву, она сад
драматизује, хоће њеџа да врати.*

Делови реплика које смо у овом говорном сегменту истакли представљају допунске исказе који, с аспекта информативности, нису неопходни, али, с аспекта говорникових намера јесу – представити одсутну особу у лошем светлу.

Општи закључак је да без обзира на то да ли саговорникова питања делују да су конвергентног или дивергентног карактера тема разговора се прогресивно развија, осветљавајући предмет разговора са различитих страна.

О заинтересованости саговорника за предмет разговора, односно о саговорниковој сарадњи са говорником, показује и његова реакција смехом. Смех се може јавити очекивано када говорник својим говором (посебном интонацијом, посебним наглашавањем појединих речи и сл.) такву реакцију жели изазвати код саговорника (в. пр. 1) или неочекивано, када саговорник из неких својих разлога тако одреагује: чуди се, не верује, повезује са нечим другим и сл. (в. пр. 2):

(1)

А: И ја сам рекла овако: Кад оде у пензију, кад ме види, одма прелазим на другу страну улице. Уопште нећу на моју страну. Ја јесам верник, али толики нисам, јер има да га бијем одмах

Б: (смех)

А: Свуда сам причала. Знаш како су слушали шта сам о њима причала. Веруј ми! Јесам ја. Научила сам од њих. Тачно њихов систем. Пустим трач шта они раде. Знаш како ћуте. По граду. Кажем код овог, кажем код оног. Нећу ја да идем, па да куцам на врата. Али доста је избило истине. Ма, то су монструми. Ајд сад да ти не причам, ко се с ким по библиотеци.

То је то. Зато ја њима не одговарам. И сад се зове демократа. ...

(2)

А: И један дан овај она долази код мене и каже: Молим те, могу ли ја са твоје терасе нешто да видим? Ја кажем: Шта ви има са моје терасе да гледате?

Б: (смех)

А: Чудно ми. Кажем: Ајде гледај, мислим. Уђем ја унутра, и после. (јасно наглашавајући сваку реч) Та је њу слала. Францускиња, та баба, да шпијунира њеног мужа, који приводи тако кад она оде за Француску, приводи тако

Смех се може јавити и као позадински сигнал саговорникове вербалне реакције:

А: Знате какви су они били. Мица је била у фазону „ништа ти немој, све ћу ја. Ти треба да учиш

Б: (кроз смех) *Ти ћи треба само да учиш*

А: И ништа да не радиш. И ви ништа не можете саме...

8. *Илустрирање сојсџивеним љримерима.* У активно учествовање саговорника у оговарању спада и његово говорење о одсутној особи на основу свог искуства. Тада саговорник преузима улогу говорника, па подстакнут туђим говором, истиче и друге лоше стране особе у фокусу које представљају део његовог знања о њој. У таквим оговарањима може се рећи да саговорници размењују своја искуства стечена у друштву са трећом, одсутном особом. Да би се оваква оговарања остварила у комуникацији, услов је да сви учесници у комуникацији познају особу која се оговара и да су имали неку врсту контакта са њом. Ево и примера:

А: Ал' тог дана долази у радњу моја другарица и каже: Ненаде, хоћу да купим за мене телефон, за брата, за неког другара што ради са њеним братом неки посао ортачки, камеру да има, шта ми препоручујеш ти. Ја волим ону чоколаду, волим онај Самсунг Ф 300 и још неки. И она девојка све то искоширала, и ништа ја ту нисам погрешно, само сам послао Наташи и Ренати све гаранције које сам ја потписао првог дана. А ја сам у тој радњи четири године и многи људи мисле да је то моја радња, и кажу да дођемо кад ти радиш, и она је девојка дошла баш код мене да купи, она није питала какав је то телефон, само је рекла тај, тај. Али сад ме више не интересује, само кажем: Дobar дан, добар дан, шта имате, ето то.

Б: *Ни мени то прво није рекао за Ф 300 за гаранцију. И нама се то једном десило. И Рената је даш мени одговорила, као зашто нисте променили рок на гаранцији, и Каћа јој склопило нешто да се уопште више није јавила. Али није ми скинула. Као да ти све треба да знаш.*

У оваквим оговарањима допринос саговорника је велики јер се 'заједничким снагама' настоји о једној особи говорити са различитих аспеката. О послодавцима један запослени говори из свог искуства као о лошим послодавцима који не умеју да цене залагања радника, а други запослени о њима говори такође као о лошим послодавцима, али који су недоследни, без принципа и сл.

Овакво допуњавање саговорника у оговарању јасан је показатељ прогресив-

ног развијања теме разговора и њихове сарадње у комуникацији.

Дешава се да се саговорник понекад и не слаже са говорником, да нема исто мишљење о особи коју говорник оговара. Тада саговорник својим залагањима покушава да оправда, одбрани одсутну особу истичући неке њене квалитете, наводећи извесна објашњења, образложења и сл.:

(1)

А: Мирко ми је био добар друг.

Виђали смо се сваки дан, а сад се нисмо видели годину и по дана.

(пауза) Две рибе заредом га држе на ланцу! Ја то не капирам! И он то сам каже: Ајде да се видимо за викенд, ако ми Мара да слободно.

Б: *Ма шали се то он!*

А: Ма каква шала! И он је свестан тога.

(2)

А: Они били бедни пре, кад умрла Мирјана. Причају није имао шерпу у кући. Него комшинице све донеле.

Б: *А није да није имао нешто он је, он је шакав тиш.*

А: Па пусти, кажу жене нису имале где да спреме, да послуже.

Б: *Знаш зашто нису имали? Није због тога. Њејова мајка*

А: Живела код бабе

Б: Јесте

Оваква оговарања одступају од прототипских оговарања, јер се заснивају само на говорниковој пејоративној евалуацији, а не и на саговорниковој.

С друге стране, неке саговорникове реакције могу деловати да су опречног става од говорниковог, али оне заправо само осветљавају предмет разговора са

друге стране, дајући му ширу димензију посматрања:

А: Па то ти кажем. Ништа није бољи.
Баш се нашли. *Али, добро, њази,*
они су онако сами, сџан, и сџварно,
баш им је лејо. Не кажем сад нове
сџвари

Б: Добро

А: *Знаш, осећа се да је чистџо и да је*
лејо. Без одзира шџо је она џаква,
сџан је сџварно онако, сџварно им
је лејо.

Б: *Мали онај како им је сладак!*

А: *Да, и мислим да је она овако*
комуникаџивна. Делује ми онако
као добра жена, мајка, али је
старинска. Старински тип.

Саговорник активно учествује у комуникацији и када, надовезујући се на говорника, наводи примере лошег понашања других особа као своју илустрацију и потврду одређеног заједничког става. Такво је, на пример, оговарање свекрве (2), које смо већ представили. Оно је уследило након оговарања свекрве једног од учесника у комуникацији и имало је за циљ да потврди општи, заједнички став да су свекрве лоше. У таквим оговарањима говорник и саговорник замењују улоге, па саговорник постаје говорник, а први говорник саговорник. Смењивање улога у оваквим оговарањима праћено је исказима којима се скреће пажња на себе као на говорника, какви су нпр. искази *Е, слушај сад ово! А да видиш ово!* или исказима којима се указује на себе, на свој случај, на свој проблем, какви су нпр. *Мени је џоре било* или *А знаџе како је код нас?* и сл. Ево и конкретног примера:

2) Пример је преузет из књиге С. Савић и В. Половине *Разџворни срџскохрвајски језик и за потребе нашег рада графџјски је прилагођен* (в. Савић и Половина 1989: 135).

А ја имам једну рођаку код њих је било сџравично, овако. Реџимо људи у доњем стану, испод њих комшија, баш био неки профе-сор на факултету, и ови се људи зграњавали. Он се стално тукао са женом. И стално правио буку. Ови моји ништа. Али како они овако макну, овако ко Мила, макну нешто, они штапом лупају у плафон, у под мојих рођака. Људи полудили. Онда ишли, па молили, па разговарали. Ништа није вредело. Он је њих ... Има просто садиста! Па су после ишли на суд и дуго се судили, водили парнице, плаћали судске трошкове и то је годинама трајало.²

9. *Исказивање саџласносџи.* Да учесници у оговарању сарађају и да су потпуно сагласни у вези са изношењем општег негативног става о некој особи, експлицитно показују искази потврђивања, који на језичком плану могу бити различите форме. Јављају се као јасно препознатљиви минимални потврдни искази *Да, Јесџе, Аха!* или *Тако је,* који се могу удвајати *Да, да! Јесџе, јесџе! Аха, аха* и сл.:

А: *Да, и мислим да је она овако*
комуникативна. Делује ми онако
као добра жена, мајка, али је
старинска, старински тип.

Б: *Да, старомодна.*

А: *Старомодна.*

Б: *Јесџе, јесџе.*

Врло често се ове потврдне форме као знак сагласности јављају у одговорима на

саговорникова питања типа *јел тако, јел да, зар не* и сл.

- А: И сад кад ми дође и каже позови
Зорана и питај га да ме прими, што
би ја опет, што да се бламирам?
Због кога?! Због ње?! Ни у лудилу!
Јел' ишако?
Б: Да.

Како показује и један од претходно наведених примера, у функцији потврђивања истог става, тј. исказивања сагласности јавља се и дословно понављање (са)говорникових речи, као што је у овом случају понављање квалификације особе исказане формом *стиаромодна*.

Квалификација особе формом *стиаромодна*, у већ наведеном примеру, представља заправо преформулацију исказа првог говорника који је одсутну особу оквалификовао формом *али је стиаринска, стиарински ишии*. Ову вишечлану говорникову форму саговорник је „преточио“, преформулисао у једночлану синонимну форму *стиаромодна*. То је саговорник могао урадити из више разлога, нпр. из разлога језичке економије, или зато што сматра да преформулисана форма боље означава оно што је говорник имао на уму или можда зато што он преферира ту форму или му је она језички ближа од оне коју је употребио његов саговорник. На основу саговорникове реакције може се видети да ли је преформулација одговарајућа, тј. да ли се саговорник слаже са тим или мисли другачије. Тако, на основу саговорникове реакције, сазнајемо да преформулације других саговорника могу бити одговарајуће, као што је у наведеном примеру, јер је преформулисана форму *стиаромодна* саговорник прихватио дословно је понављајући у својој реплици.

Неке од преформулација саговорнику се могу чинити недовољно илокутивно снажним, тј. да су исувише слабе и да ублажавају значење и смисао његових речи. Ево и примера:

- А: Не. Видиш жена је магаре, магаре.
Он је радио у иностранству. *А она је зайушћена*.
Б: Јесте. *Делује зайушћено*.
А: *Јако зайушћено*, и онда овај има те хистеричне нападе.

У овој ситуацији, дакле, преформулисана је говорникова категорична констатација *А она је зайушћена* у мање категоричну форму *Делује зайушћена* чији би значењски смисао био 'даје утисак да је запустена → а можда није'. Говорник осећа да преформулација његових речи не одражава и прави смисао, па пре него што ће наставити са говором, исправља свог саговорника, враћајући својим речима првобитни илокутивни набој. У ту сврху говорник је, под утицајем саговорникове реплике и форме са глаголом *деловайши*, употребио интензификатор *јако*, тако да је сада његова форма заправо скраћење форме *делује јако зайушћено*. Ако упоредимо форме *А она је зайушћена* и *Она делује јако зайушћено*, опет је ова друга форма блажа од прве, тако да говорник на формалном плану ипак није успео својим речима потпуно да врати илокуцију, јер то у говорном процесу није било изводљиво (саговорник га прекида преформулацијом, он је приморан да прекине ток својих мисли и да саговорника исправи надовезујући се на њега, па је неизбежно да прати форму његовог изражавања како би се неометано вратио свом мисаоном току и наставио са говором тамо где је прекинут). Али, илокуцију својим речима говорник

је повратио на комуникативном плану, јер сам чин исправљања саговорника јасан је показатељ да је његова намера погрешно истумачена и јасно је који је илокутивни ефекат желео првобитно да постигне.

И у следећој говорној ситуацији наилазимо на преформулације које показују да је претходно исказана форма у функцији исказивања истог става слабијег илокутивног набоја:

А: Она је педесет шесто. Не, не она је иначе млађа од Савке.

Б: *А изгледа старије!*

А: Не, не, *оронула кроз!*

У овом примеру на неподударање илокутивног набоја форми у репликама указује и удвојена одрична форма *не*.

На сараднички однос међу саговорницима у оговарању показују и искази којима саговорник довршава говорникове мисли, тако да на синтаксичком плану, ти искази представљају конституентске делове реченице коју је започео говорник:

(1)

А: За разлику од неких других који су уз то још и муфљузи, она има још увек ту неку идеју да тај универзитет, не универзитет, факултет модернизује, иначе свако ко јој је на путу она, овај

В: *брише*

А: Ја мислим. Као на пример твоју Бранку, зар не?

(2)

А: Па кад сам била на тој изложби, па повежем како изгледа он, како изгледа она

Б: *Све вам је било јасно.*

А: Све ми је било јасно. Значи, она је баба која иде са штапом.

(3)

А: Како се јави тад

Б: Да, да, онда су, онда су

А: *Љубазни кад ти виде леђа.*

Б: Тако је, тако је.

Да је у овим ситуацијама саговорник у потпуности разумео говорника, да је схватио која му је намера и да се слаже са тим, показују говорникове реплике којима се то и експлицитно потврђује. У првом примеру то је форма *Ја иако мислим*, у другом потврдно понављање дореченог дела *Све ми је било јасно*, а у трећем *Тако је, иако је*.

Оваква говорникова застајкивања у говору често су последица психолошке паузе и бирања одговарајућих речи.

Са истом функцијом јављају се и искази којима се започета мисао једног од учесника у комуникацији завршава изговорањем у један глас:

А: Сама. Па ево идемо, значи, не идемо стално, али ту смо. Она би хтела свако да дође, да буде ето поред ње. Она није толко болесна, она има притисак, она има те нападе хистерије из чиста мира. Иначе, она ће ти сад, дођеш код ње, чим те види, она почне да шепе. Као боле је ноге. Међутим, (повишена интонација) чим замакне она // (смех) *не зна на којој нози шеја.*

Б: // (смех) *Не зна на којој нози шеја.*

На сараднички аспект дискурса оговарања показују и они искази који су у функцији извођења одређених општих закључака:

(1)

А: Ау, што је Надица данас полудела!

- Б: Што?
 А: Па, изгледа оптеретили је око давања кредита.
 Б: Па, добро сад ће да прође и њен захтев.
 А: Мислим да јој је прошао.
 Б: Јел?! *Значи, сад враћа дугове!*
 А: Изгледа!

У овом оговарању завршног констатацијом *Значи, сад враћа дугове!* саговорник је показао да је разумео говорникову намеру која би се на основу свих његових исказа, као и на основу заједничког знања о оговараној особи, могла интерпретирати на следећи начин: 'Надица се тајно договара са претпостављенима и на недозвољен начин прибавља себи извесне привилегије'. Да је саговорник у праву, показује и говорникова потврдна реакција у исказу *Изгледа*.

- (2)
 А: Све ми је било јасно. Значи, она је баба која иде са штапом.
 Б: *Веровајно је куйила себи жијола који воли њоложај.*
 А: Вероватно! Могуће!
 Б: Ко зна које су то комбинације!

У овом другом примеру саговорников закључак *Веровајно је куйила себи жијола који воли њоложај* не проистиче на основу заједничког знања о особи коју оговарају (из ширег корпуса се види да је у питању особа коју саговорник не познаје), већ на основу утиска стеченог током разговора.

10. *Исказивање емпатије.* Поједине саговорникове реакције не показују само усаглашеност ставова учесника у комуникацији поводом одређене комуникативне ситуације, већ показују и близак однос међу комуникаторима,

показују да су упућени једно на друго, да се међусобно разумеју у емотивном погледу, да саговорник саучествује са њим, да се идентификује са њим, са његовим начином мишљења, а пре свега са осећањима; једном речју, саговорникове реакције исказују емпатију према говорнику. Саговорник углавном исказује емпатију у оним оговарањима у којима се говорник због понашања оговаране особе осећа оштећеним, повређеним, угроженим и сл.:

- (1)
 А: Имам једног друга, долази у библиотеку и ја волим с њим тако да мало попричам. И видим, они гледају, оне жене што раде у Дому синдиката, помно прате ко је тај. А ја га срела на улици. Веруј ми! Није једанпут. Онда исто. Прекину ме у разговору, дође ми неки друг, он у политици нешто, ја чисто да сазнам каква ће клима да буде да тражим посао где да идем, они прекидају разговор: Јао, само да те питам је л' то брат тога и тога? Боже, не могу с човеком да причам!
 Б: Па, да! *Као да је дијино с ким ти сад њричаи!*
 А: Страва! А то ти је сваки дан! Мислим и моје другарице које су ту. Има једна која је докторка ту. Страшно је повучена. Носи наочаре, онако научни тип. Она и јесте научник. И у том периоду кад сам магистрирала, требало да магистрирам, она зове, и они ти контролишу ко те зове, па је л' ти то она из оне политичке странке. Шта да ти причам даље?!
 Б: *К'о да имаи неку злу свекрву која 'оће сва да зна!*
 А: Ужас. А и друштво се све растурило.

У овим фрагментима оговарања примећују се два саговорникова исказа којима се исказује емпатија. Први је исказ *Као да је бићно с ким ти сад њричаш!* којим саговорник исказује своје слагање са говорником да је понашање његових колега непримерено, али такође исказује и да саосећа са њим у осећању резигнираности, противљења и безизлазности. Другим исказом, *К'о да имаш неку злу свекрву која 'оће сва да зна!* чини нам се, да је исказан за нијансу већи степен емпатије. На такав утисак наводи пластично изражавање, које је одраз већег степена уживљавања у такав положај и поређење ситуације са оним што је за самог саговорника (сада говорника) „највеће зло“ – знатижељна свекрва. То нам показује да се, као и осећања уопште, и емпатија може скаларно исказивати, од благог саосећања преко жаљења, умиривања, пружања утехе, давања савета до потпуног уживљавања у ситуацију другог и идентификовања са њим.

Исказивање емпатије као умиривање, пружање утехе налазимо у примеру који следи:

(2)

А: Ти знаш како ме је увредила?! Само, лепо сам ја то са њом решила.

Лепо смо поразговарале и она је схватила да је била увучена у сплетку против мене.

Б: Како те је увредила?

А: Рекла ми је да сам куплер-мајсторка.

Б: (кроз благи осмех) *Ма њустии њо. Кад је Славица у њињању, њо можеш да схвањиши и као комњлиментњ.* Овде сви знају ко је ко. *Не мораш уоњшње да се уздуђуњеш.* Она сплеткари са свима. Нема пријатељицу, али

има Анђелку, Снежану, Љиљу ...
Нема мужа, али има Воју. *Ма, не размишљај о њој, а ни о друјима овде!*

У наредном примеру саговорник свој благонаклони став према говорнику исказује тако што му даје пријатељске савете, инструкције, подстиче га, храбри и сл. Саговорник таквим наговарањем, саветовањем жели да покаже говорнику да мисли на њега и да је он у стању да саосећа са његовим проблемом:

(3)

А: Шта фали?! Прошетале бисмо се, кад зна да немам с ким. Свако гледа себе!

Б: *Ма не, оди сама! Уњознањеш. Сињурно ње бињи неко сам! Уњознаш некоњ, можњње бињи заједно!*

Виши степен емпатије одражава се у оним саговорниковим реакцијама у којима он показује да се у потпуности уживео у говорников проблем и идентификује са њим. О таквој идентификацији саговорника са говорником сведочи следећи пример:

(4)

А: И ја кажем ово је било од мене и нећу да му се јавим и то ти. И ја ти одем на море, међутим, мени Ђура не избија из главе.

Б: *И чиињаш њоруку њу коју њи је њослао сваки дан.*

А: Наравно ...

Саговорникова констатација *И чиињаш њоруку њу коју њи је њослао сваки дан* је заправо конкретизација говорниковог понашања које је он представио као стање (замишљеност, забринутост, ишчекивање

и сл.). Да је саговорник на прави начин доживео говорничково стање, показује говорничкова потврдна реакција *Наравно*. Саговорник је могао на одговарајући начин конкретизовати описано стање говорника зато што је на основу целог говорничковог говорења могао претпоставити како се говорник понашао или зато што зна како се говорник иначе понаша у сличним ситуацијама или можда зато што је и сам саговорник био у сличној или истој ситуацији. У сваком случају, остварен је велики степен доживљености туђег стања.

И у оговарању представљеном у наредном сегменту остварено је идентификовање саговорника са говорником, с тим што се у поређењу са претходним ово идентификовање разликује по оствареној комуникативној функцији и експресивности. Погледајмо пример.

(5)

А: Е каже, ја сам размишљао о твојој теми, ни њему се моја тема не допада, каже баш сам размишљао.

Б: *А ти кажеш: Ма баш ме брија штиа ти мислиш о мојој теми.*

Уживљавањем саговорника у говорничкову улогу и изговарањем речи за које саговорник претпоставља да би у тој ситуацији требало говорник да их изговори, саговорник заправо умирује говорника, саветујућу га да се не узбуђује поводом такве реакције оговаране особе. Идентификовање са говорником, у овом случају, дакле, није монофункционално, већ полифункционално јер, поред уживљавања у туђи проблем, има и функцију умиривања и саветовања. Због начина исказивања, овакво умиривање и саветовање саговорника има већи експресивни набој од

савета и умиривања исказаних на уобичајени начин (в. пр. 3).

О поистовећивању саговорника са говорником показују и питања која он упућује говорнику интересујући се за његово психичко и емотивно стање:

(6)

А: Да, али она не стигне себе да среди.

Значи, она је последња на месту.

И коментар, је, рецимо, неко је рекао, шала је била, неко је рекао мом свекру да му је жена лепа, а он је рекао: Ма имао сам ја и лепших, па ха, ха. И њему је то духовито.

А ја сам затечена! Не можеш да реагујеш. Не можеш да кажеш: Ало, сељо!

Б: *А илашиши се?*

А: Не плашим се. Рекла бих ја, бацила бих ја језичину, али нема смисла

Б: Нема смисла. Загрзнуће те.

На основу говорничковог говорења не може се закључити да говорник због описаног понашања оговаране особе осећа страх, да се плаши. Он се пре осећа збуњеним, изненеђеним, беспомоћним и сл., али никако уплашеним. Саговорничково питање *А илашиши се?* у овом контексту неочекивано је. Једино објашњење за овакво саговорничково питање јесте његова идентификација са њим у тој ситуацији, па је полазећи од себе у таквој ситуацији, од својих емоција претпоставио да би се можда и говорник на исти начин осећао.

Исказивање емпатије, уживљавање у положај другога, има и своје формалне показатеље: форме којима се исказује емпатија синтаксички су устројене тако да су оријентисане према саговорнику, тј. да су у облику 2. лица. То показује да се саговорник тек залажењем у „простор“ говорника може поистоветити са њим.

11. *Остала зайажања.* Показатељ ко-оперативности у комуникацији јесте и трајање улоге говорника, тј. трајање монолошког исказа. Што се говорнику дозволи да дуже говори, то је стрпљивост саговорника да преузме улогу говорника већа, па самим тим и његов сараднички став. Исто тако, што је говорник у тој улози толерантнији према свом саговорнику, тј. што се више труди да да шансу саговорнику да буде у улози говорника, то је његов сараднички став изразитији. Према овако схваћеном систему говорне размене, комуникација би требало да се одвија према схеми А-Б-А-Б (Стевић 1997: 33), што значи најпре говори један учесник, затим други, па опет први, па други итд. Такво смењивање говорних улога обавља се рутински, на устаљен начин и делује природно.

Када су учесници у комуникацији заинтересовани за оговарање, они ће се трудити да што пре преузму улогу говорника, са више или мање обзирности према актуелном говорнику. Такво убрзано смењивање говорника у већини случајева не доводи до нарушавања комуникативне равнотеже, већ доприноси динамичности разговора. Међутим, постоје оговарања у којима је сам говорник доживљавач ситуације коју описује, па је због тога узбуђен, узрујан, а само његово говорење експресивно. Тада обично његова улога говорника траје дуже од улоге говорника других учесника у комуникацији. То је и разумљиво, јер таквом говорнику заправо требају слушачи, они који просуђују његово стање. Уколико се такав говорник прекине, врло вероватно је да ће се „побунити“ и затражити назад своју улогу говорника:

А: И углавном се то. И сад

Б: Значи, мораш Сања неког чудака да нађеш! То те привлачи.

А: Да. А он има издвојене просторије, он има његов станчић, у његовој кући, тако да ја кад сам била код њега, ми смо нон-стоп били сами, еј!

Б: Ето човек има и стан и све, што би реко Ница (смех)

А: *И, чек, чек, даље.* И тако једно месец дана, разумеш

С друге стране, како показује овај пример, такав говорник и када буде прекинут, неће свој даљи говор усмеравати према садржају исказа којим је прекинут, већ ће се и даље држати своје теме.

Саговорник који није заинтересован за оговарање, неће журити са преузимањем улоге говорника, већ ће његов допринос бити минималан, тек толико да се комуникативна равнотежа одржава.

12. И да закључимо. Оговарање је, како смо видели, тип конверзације у којем говорник заједно са својим саговорником лоше говори о одсутној особи, јасно испољавајући свој негативни став према свему што је у вези са њом. У том изразито интерактивном комуникативном процесу велику улогу и значај има саговорник. Од начина на који саговорник учествује у оговарању, зависи степен успешности оговарања. Ако је саговорник заинтересован за тему разговора, ако је заинтересован да учествује у разговору, ако се слаже са говорником у погледу одређених ставова, ако исказује емпатију и ако настоји да што дуже одржи дискурс оговарања, може се рећи да је оговарање изразито успешно. Али, поред изразито успешних оговарања, има мање успешних, у којима саговорник минимално учествује

у разговору, односно пасивније гради дискурс оговарања (прећутним одобравањима, гестикулацијом, кратким коментарима итд.) и 'једнострано оговарања', оговарања у којима само говорник лоше говори о одсутној особи, а саговорник или је брани или о њој не говори ништа зато што не жели, не може или не сме рећи ништа против одсутне особе или зато што се не слаже са говорником по-

водом одсутне особе. Али, свеједно, таква 'једнострано оговарања' не представљају језички сукоб, конфликт између говорника и саговорника, како се може помислити на први поглед с обзиром на то да нема слагања међу њима. Да нема језичког сукобљавања показује и завршетак таквих разговора – они се закључују тако што се потврђује пријатељски однос међу саговорницима.

summary

Σ The role and importance of the interlocutor in gossip

Although it is easily recognizable in communication, gossip or speaking badly about an absent person, can hardly be described as a single conversational structure or frame, and is therefore hard to study from a linguistic point of view. An additional difficulty lies in the fact that gossip often occurs as an implicit speech activity in communication – it is built into another activity, and its illocutionary strength can only be derived from a longer segment of speech, or on the basis of context. But, similar to other ethical and esthetic categories like humour, gossip is not found only in the contents of the message without its own specific form, but more as a form rooted in the language, discourse structure and specific style. If this was not the case, certain instances of communication could not have been connected to gossip.

Conversation analysis studies treat gossip as a speech genre of everyday communication, which has a specific structure. It is recognized by the presence of certain compulsory elements, as well as by a potential presence of some other elements. The compulsory elements of the structure of gossip are:

- 1) Focusing on an absent person,
- 2) Deviant behaviour of the said person in the broadest sense, and
- 3) Pejorative evaluation of such behaviour.

The potential elements of the structure of gossip are:

- 1) Deepening and broadening of the pejorative evaluation of the person in focus, and fortifying such an opinion about that person, other events, details, and questions,
- 2) Conclusion, summing up, completing the conversation.

The important features of gossip include its extreme interactivity. Therefore, the objective of this study is to point out the role and importance of the interlocutors in gossip from the viewpoints of conversation analysis and pragmatics.

Our research shows that prototypical gossip exists, as well as other types of gossip that deviate from the prototype. In the prototypical gossip, regarded as highly successful gossiping, the participants in the communication fully cooperate. They progressively

develop the topic of conversation, the interlocutor explicitly expresses his interest in the topic of conversation, offers his own examples to illustrate the speaker's thoughts, attitudes, and fully agrees with him on all points and relives the speaker's story, i.e. shows empathy. In the so-called less successful gossip the speaker is more passive, participating in the communication only to please the speaker, out of decency. And in the least successful gossip, so-called 'one-sided gossip' the interlocutor usually defends the person who is being gossiped about, so as to show that he does not agree with the speaker. However, such 'one-sided gossip' does not entail a linguistic conflict, i.e. the conflict between the speaker and his interlocutor does not exist, as it may seem at first glance, due to the fact that there is no agreement between them. The lack of a linguistic conflict between them is seen in the presence of the completion of their discussion – it is concluded by the confirmation of their friendly relations.

The indicator of cooperation in communication is the duration of the role of the speaker, i.e. the duration of his monologue. The longer the speaker is allowed to talk, the bigger the patience to take that role – this enhances the cooperative attitude among interlocutors. Similarly, as the speaker is growing more tolerant towards the interlocutor, i.e. he is trying harder to give a chance to the interlocutor to speak, his cooperative attitude is more pronounced.

Among the abovementioned features of successful gossip, the main indicator of cooperation seems to be the progressive development of the topic of conversation and the expression of consent. If it had not been for this, the gossip actually would not have been realized in communication, or it would be reduced only to an attempt. In sum: no collaborator, no gossip.

Литература:

- Дубин 1992: **Дубин, Б. В.** Слухи как социально-психологический феномен [Электронный ресурс]. – In: Вопр. психологии. – URL: <http://www.portalus.ru/modules/psychology/showarchives.php?subaction=showfull&id=1107177164&archive=1120045935&startfrom=&ucat=27&>
- Крейдлин и Самохин 2003: **Крейдлин, Г. Е. и М. В. Самохин.** Слухи, сплетна, молва – гармония и беспорядок. – In: Логический анализ языка. Космос и хаос: концептуальные поля порядка и беспорядка. – Москва: Российская академия наук, Институт языкознания. – С. 117–157.
- Осетрова 2003: **Осетрова, Е. В.** Слухи в речевой и языковой действительности. – In: Известия АН. Сер. литературы и языка. – Москва. – Том 62, № 1. – С. 49–54.
- Речник мс 1967–1976: Речник српскохрватскога језика I–VI. – Нови Сад: Матица српска.
- Речник САНУ 1959–: Речник српскохрватског књижевног и народног језика. – Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Рогановић 2004: **Рогановић, М.** Настанак, развој и сузбијање гласина. – In: Етика јавне речи у медијама и политици. – Београд: Центар за либерално-демократске студије. – С. 195–204.
- Савић и Половина 1989: **Савић, С. и В. Половина.** Разговорни српскохрватски језик. – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета. – 220 с.
- Стевић 1997: **Стевић, С.** Анализа конверзације. – Београд: Филолошки факултет. – 254 с.

- Bergmann 1993: **Bergmann, R. Jörg**. Discreet Indiscretions. The Social Organization of Gossip. – New York: Aldine de Gruyter. – 206 p.
- Coates 1989: **Coates, J.** Gossip revisited: language in all-female groups. – In: Women in their Speech Communities. – London: Longman. P. 94–122.
- Eggins and Slade 1997: **Eggins, S. and D. Slade**. Analysing Casual Conversation. – London: Equinox. – 333 p.
- Fine 1978: Fine, G. A.** Gossip, Gossipers, Gossiping. – In: Personality and Social Psychology Bulletin. – Vol. 4, №. 1. – P. 161–168.
- Fine 1985: Fine, G. A. Rumors and Gossiping.** – In: **Handbook of Discourse Analysis.** – London and Orlando, Fla.: Academic Press. – Vol. 3. – P. 223–237.
- Foster 2004: **Foster, K. E.** Research on Gossip: Taxonomy, Methods, and Future Directions. – In: Review of General Psychology. – Vol. 8. – No. 2. – P. 78–99.
- Suls 1977: **Suls, J. M.** Gossip as Social Comparison. – In: Journal of Communication. – Vol. 27 (1). – P. 164–168.
- Yerkovich 1977: **Yerkovich, S.** Gossiping as a Way of Speaking. – In: Journal of Communication. – Vol. 26. – P. 192–196.